

Miran P. Gültekin

Türkiye'de şu anda yaklaşık olarak 60 bin Ermeni yaşadığı tahmin ediliyor. Bu nüfusun büyük bir kısmı İstanbul'da yaşıyor. İstanbul dışında Ermenilerin yoğunluklu yaşadığı başka bir merkez yok.

Türkiyeli Ermeniler, denildiğinde tahmin edileceği gibi tek bir kimlikten bahsetmiyoruz. Türkler, Almanlar gibi diğer milletlerde olduğu gibi farklı sınıfsal ve sosyal kimlikleri var. Türkiye, kuruluşundan bu yana her dönem, farklılıkları inkar eden, bastırmaya çalışan, bir devlet oldu. Türkiye tarihinin her döneminde farklı etnik ya da dinsel kimliklere dönük katliamlar yaşandı.

Özellikle Müslüman olmayan toplumlar her dönem tehdit olarak görüldü, tehdit altında yaşamak zorunda kaldı. Bugün de aslında filli tehditler ve saldırılar yok ama özgür olduğumuzu söylemek de mümkün değil.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, 1915 Ermeni soykırımı öncesinde, hemen her şehirde Hıristiyanlar yaşıyordu. Hıristiyanlar içindeki en büyük topluluk da Ermenilerdi. Benim doğduğum kentte Dersim'de (Resmi adı: Tunceli'dir) 1915 öncesinde yaklaşık 20 bin Ermeni yaşamaktaydı. Babalarımın yaşadığı Mazgirt ilçesinde ise bin 200 Ermeni yaşamaktaydı. Köyde sadece 400 Müslüman yaşıyordu. İki okulu, düzenli çalışmakta olan kiliseler vardı. Dersim dışında Anadolu'nun pek çok kentinde tablo böyle. Şu anda kendine Ermeni'yim diyen yaşayan yok. Doğal olarak kilise de yok.

1915 Ermeni Soykırımından kurtulmanın yollarından biri Müslüman olmaktı. Müslüman olduğu halde soykırıma kurban giden Ermeniler de olduğunu, Müslüman olmanın pek işe yaramadığını günümüzde yapılan çalışmalarla ortaya çıkıyor.

Müslüman olarak kurtulanlar da var. Saklananlar, komşuları tarafından saklananlar, kurtarılanlar, korunanlar da var. Ayrıca evlenmek için kurtarılan kadınlar ya da ileride evlenmek için, ev işlerinde çalışsın diye kurtarılan kız çocukları da var. Bunlar da zaten Müslüman yapıldı. Bütün bu hikayeler, Holokost hikayelerine, Yahudilerin başına gelenlere çok benzer.

Anadolu'da, Soykırımdan sağ çıkan, Ermeni olduklarını bilen, Ermenice konuşan çok sayıda aile kaldı. Bu aileler, hayatta kalabilmek için Ermenice konuşmaktan, kiliselere gitmekten vazgeçti. Çocuklarına Türkçe, Kürtçe isimler verdiler. Müslüman oldular. Çocuklarına başlan gelen hikayeleri anlatmadılar. Ermenilikten bahsetmediler.

Asıl hikaye de işte tam bu noktada başlıyor zaten. Şimdi sizlere kendi hikayemi anlatmak istiyorum.

Benim ailem, Dersim'de kendi halinde yaşayan köylü bir ailedir. Dersim'de Ermeni olduğumuz bilinirdi ancak kimse kiliseye gitmezdi. İsmimiz Türk, dinimiz Müslümandı. Bizim yaşadığımız yer de Aleviler vardır. Müslümanlığın bir mezhebi. Türkiye'de pek sevilmeyen, resmen inanç olarak kabul görmez. Biz de Aleviydik. Babamız bize Türkçe isim koydu, biz de çocuklarımıza Türkçe isim koyduk. Annem ve babam işçi göçüyle Almanya'ya göç etti.

Ardından da bizler İstanbul'a. İstanbul'a geldiğimizde de Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bir semte geldik. Ancak kiliseye gitmedik. Ermeni okulunda okumadık. (Soykırım sonrasında İstanbul'da Ermeni okulları açıldı, Ermeniler halen yaşıyordu.)

1915 sonrasında Ermenilerin hayatları İstanbul'la sınırlı hale geldi. Ermeni dünyası sadece İstanbul'da yaşanır oldu. Anadolu'da soykırımdan kurtulabilmiş bazı Ermeniler de İstanbul'a göç etti.

İstanbul'da sürmekte olmak Ermeni dünyası da oldukça sınırlı bir dünyadır. Soykırımda zaten aydınlarını, milletvekillerini, yazarlarını kaybettiler. Yıllar boyunca, vakıflar, okullar, dernekler devlet tarafından sürekli baskı altında tutuldu. Varlık Vergisi, Vakıfların mülklerine el konulması gibi ağır yaptırımlara maruz kalındı. Yaşam sürekli daraldı. Nüfus azaldı. Nefret söylemine, saldırılara maruz kalındı. İstanbul Ermenileri için oldukça zorlu ve baskıcı bir dönemdi.

Ermenilik, diniyle çok bütünleşmiş bir kimlik. Hıristiyan olmayan Ermeni olmaz anlayışı yaygın. O yüzden ailem de ben de İstanbul'a geldiğimizde Ermeni dünyasının içine çok da fazla giremedik. Belki biz de girmek istemedik. Müslümanlaşmış Ermeniler için de Ermeni olduğunu söylemek, yüksek sesle söylemek mümkün değildi.

Türkiye'de Ermeniler için Hrant Dink'le beraber yeni bir çağ başladı. Benim için, yıllarca Müslüman yaşamak zorunda kalan Ermeniler için, Ermeni olmayanlar içinse bu çağın başladığı tarih 19 Ocak'tı. Ne yazık ki Hrant Dink'in öldürülmesi yeni bir dönemin başlamasını sağladı. Hrant Dink'ten önce de katliamlar, ölümler gördük. Aleviler katledildi, Kürt gazeteciler öldürüldü ama Hrant Dink'in öldürülmesi, aileden birinin öldürülmesi gibiydi. Gizlediğimiz, sakladığımız, konuşmadığımız yere kurşun sıkılmıştı. Konuşmamak Ermenilerde çok yaygındır. Benim ailem başına gelenleri bana anlatmadı. Ben de çocuklarıma anlatmadım.

19 Ocak'ın ardından yaşananlara tepki göstermek gerektiğini düşünüyordum. Cenazeye, yürüyüşlere katıldım. Ardından da gidip ismimi değiştirmek için mahkemeye başvurdum. Dinimi değiştirdim. Hıristiyan oldum. Ermeni Patrikhanesinin kapısına dayandım. Vaftiz oldum. En büyük destekçim ailemdi. Çocuklarım ve eşim beni her zaman destekledi. Özellikle eşimin bana verdiği destek çok değerliydi. Her aşamada bana destek oldu. Oğlum ve dayımla beraber Ermeni kilisesinde vaftiz olduk. Dayım, 70 yaşındaydı vaftiz olduğunda. Ermeni cemaatinin içine doğru bir yolculuk başladı.

Kolay olmadı. Mahkemeye başvurmak, isim değiştirmek, din değiştirmek gerçekten en kolayıydı. Çevremden tepkiler almaya başladım. 30 yıl oturduğum mahalleimde insanların bana başka gözle bakmaya başladığını farkettilim. Yanlış iş yaptığımı söyleyenler oldu, tehlikeli olduğunu söyleyenler oldu. Tehdit edenler oldu. İnternet sitelerinde sayfalarca hakaret edildi.

Ermeni cemaati de aslında beni kabul etmedi. Agos Gazetesi ki, - burada Agos'un editörlerinden Sarkis Seropyan'ı anmak isterim verdiği destekle bütün bu imkansız olan şeyleri yapılabilir kıldı - Agos çevresi dışında destek olan pek yoktu. Ermeni cemaati bizi hiç içine sindiremedi. Ama pes etmedim. Ermenice öğrendim. Ermenistan'a gittim geldim,

dersler aldım. Ermenistan'da ve Avrupa'da yaşayan Ermenilerle tanıştım. Bunca yıldan sonra artık kabul edilir oldum. Ancak hala Ermeni kurumları için yetkili bir konuma gelmem kolay iş değil. Hala mücadele etmek gerekiyor.

Bu meselenin tam olarak bir kimlik meselesi. Siyaseten bakıldığında bir demokrasi meselesi. Bunu hep anlattım ve anlatmaya devam ediyorum. Kimlik mücadelesi vermek kolay iş değil. Bir sabah uyandığınızda elbette başka birisi olmuyorsunuz. Dün Kürttünüz, bugün Ermeni. İnsanı anlamlı kılan kültürel değerleri. Biz aslında zaten Müslüman kültürüne de ait değildik. Daha çok bir boşluk gibiydi. Camiye de gitmedik, cemevine de gitmedik. O yüzden benim yaptığım, yapmaya çalıştığım gizlenmiş bir kimliği, yolunda gitmeyen bir şeyleri yoluna koymak, açığa çıkarmaktı. Kimsenin konuşmak istemediğini ben anlatmaya başladım. Her yere anlattım. Gazeteciler geldi anlattım, yönetmenler geldi anlattım. Dünyanın her yerinden gazeteciler gelip konuşmak isterdi, hiçbirini geri çevirmedim. İnsanlara en azından ilham vermeye çalıştım.

Bütün bu yaptıklarımın biraz daha kalıcı olması gerekiyordu. Sürekli olması gerekiyordu. Bir dernek kurduk. Aile derneği gibi. Akrabalar, yakınlarımız vardı. Bana destek olanlar bir araya gelebildi. Ermeni kimliğini gizli yaşamak istemeyenler artık konuşmaya başladı. Benimle aynı duyguları paylaşan, biraz cesaret gerektiren bu süreçte insanlara yardımcı olmaya çalıştım. Deneyimlerimi paylaştım. Kendi akrabalarım da vaftiz olmaya başladı, kiliseye gider oldular. Paskalyaları kutlamaya başladık. Çocuklarımızı Ermeni okullarına yazdırmaya başladık. Az değil 50'den fazla çocuğumuzu Ermeni okullarına yazdırdık, Ermenice öğrenmeye başladılar. Dersim'de Ermenice kursu açtık. İnsanlar Ermenice öğrenmeye başladı.

Yıllarca evli olduğu eşinin Ermeni olduğunu öğrenenler oldu. Babasının annesinin Ermeni olduğunu öğrenen çocuklar oldu. Başka travmalar da oldu. Türkiye'de uzun yıllar boyunca Ermeni kelimesi küfür olarak kullanılırdı. Ders kitaplarında falan da öyleydi. Bunları okuyan çocuk, yıllar sonra anne babasının Ermeni olduğunu öğrendi. Çok zorlandılar. Hala kabul etmeyenler var. Annesi babası Ermeni oldu, kiliseye gidiyor, oğlu camide. İnanç olarak değil de kültürel olarak bunun yarattığı durumu düşünmenizi isterim.

Bunlarla sınırlı da değil. Bütün bu çabamız bir yerden sonra insanların kendi hikayelerini anlatmalarını sağladı. Başlarına gelenleri, nasıl evlerimi barklarını terk ettiklerini anlattılar. Bu hikayeler kayıt altına alınabildi. Kitaplar yazıldı, belgeseller çekildi. Yüzlerce gazeteciyi Dersim'de gezdirdik. Hikayelerin peşinden gittik. Kiliselerin peşinden gittik. Yıkılmış, harap olmuş kiliseleri bulmaya çalıştık. Bunları kayıt altına alınması için çalışanlara yardımcı olduk. Türkiye'nin de görece demokratik olduğu dönemlerdi. Peş peşe Dersimlilerin dışında da başka illerin dernekleri de kurulmaya başladı. Başka kentlerde de insanlar artık Ermeni olduğunu açık açık yaşamak istedi. Yıllar sonra Diyarbakır'da kilise açıldı. İnsanlar kiliseye gitmeye başladı. Soykırımı konuşur olduk. Türkiye'de ilk kez Soykırım anmaları yapıldı. Dersim'de de ilk kez biz anma yaptık.

Gizlenmiş Ermenilik açığa çıkmaya başladı. Bu elbette çok kişisel bir şey. Yola çıkmak isteyenlere el uzattık. Kimseyi zorla yerinden kaldırmadık. Benim bir kardeşim vaftiz oldu diğeri olmadı. Bir akrabam kiliseye gidiyor bir diğeri camiye. Bazılarımız içindeki o boşluğu doldurabilmiş. Onlara sözümü yok.

Bütün bu süreç aslında devam ediyor. Artık yeni bir kuşak var. Ermeni olduğunu söyleyen, Ermenice konuşan, kiliseye giden yeni bir kuşak var. Bu kuşak internet kuşağı, daha çok sorgulayan, dünyayı gören bilen bir nesil. Bu bir yanıyla avantaj. Bir yanıyla artık başka sorunlarımız var. Ermenice bilen çocuklar var ama anneleri Ermenice bilmiyor. Düşünün evde iki kardeş var, biri Ermenice biliyor diğeri bilmiyor. Bunlar başka sorunlara neden oluyor. Bütün bu süreç doğal seyrinde ilerleyecek.

Geçmişte yaşananların ekonomik boyutları da var. Anadolu'nun pek çok kentinde, Ermeniler sürgün edildikten sonra mülklerine, tarlalarına dükkanlarına başkaları el koymuş. Zaten soykırımın temel motivasyonlarından biri buydu. Ermeni'yi ihbar ettiğinde, malını mülkünü alabiliyordum. Yakın zamana kadar 9 Ermeni öldürmenin cennete gideceğini inanılırdı. Dersim gibi, Batman gibi kırsallarda bütün bu mallar mülkler aslında bir servet demektir. Bu yüzden de insanlar neler yaşadığını konuşmadı. Konuşmak da istemiyor.

Dersim'de Ermeni olduğumuzu herkes bilir bizim. Şimdi Ermeni olarak da yaşanmıyor. Toplum bu konuda çok yol aldı. Siyasetçilerden biraz daha ileride olduğunu söylemek mümkün. Ermeni olduğunu açık etmenin kötü olduğu yerler de var tabii. İç Anadolu ve Karadeniz'e doğru gidildiğinde biraz daha zor oluyor işler.

Türkiye, artık daha baskıcı bir ülke. Daha kutuplaşan bir toplum. Herkes kendi tarafına çekilmiş durumda. Anti demokratik uygulamalar devam ediyor. Ermeniler için de durum farklı değil. Son 15 yıl içinde devletin yaptığı çeşitli iyileştirmeler oldu. Vakıfların mülkleri iade edildi, biraz daha rahatlamış bir Ermeni toplumu var. Ancak son birkaç yılda bu konuda da geriye gidiş var. Ermeni vakıflarının ve patrikhanesinin seçim yapmasına izin verilmiyor. Bu durum Ermeni cemaatinin yenilenmesine, kabuk değiştirmesine, ilerlemesine de engel oluyor. Hem gençler hem de farklı düşünenler Ermeni cemaatinin içinde etkili yerlere gelemiyor. O yollar devlet tarafından tutulmuş durumda. Bizim gibi Ermeni cemaatiyle yeniden buluşanların cemaat içinde yer bulabileceği kanallar da açılmıyor. Devlet çok kritik noktalarda engel oluyor. İlerlemeye izin vermiyor.

Mülk edinmek, Ermeni okuluna gitmek, kiliseye gitmek meselelerde sıkıntı yaşanmıyor. Ancak Dersim'de kilise açmak veya okul açmak mümkün değil. Ermeni dünyası halen İstanbul'a sınırlı. İstanbul dışında da Ermeniler var ancak Ermen kimliğiyle yaşamın sürdürmesini sağlayacak kanallar yok. Bugünkü politik atmosferde bunu istemek dahi mümkün değil. Ülke birazcık gerginleştğinde, kutuplaştığında Ermenilerin içinde fırtınalar kopuyor. Ermeniler daha sıkışık bir ruh halinde yaşıyor. Gençler, okul ya da iş gibi imkanlarla ilk fırsatta ülkeyi terk ediyor. Ermeniler ve Yahudiler de bu durum çok yaygın. Herkesin bavulu hazır. Başımıza iş gelecek anlayışı halen yaygın.

Ermeni çalışmaları yapan araştırmacılar yıllar içinde Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı. Bazıları çalışmalarını bıraktı. Geçmişte yaşananları hiç konuşmaz olduk. Bir dönem konuşma imkanı vardı şimdi o da yok. En yaygın sorunlardan biri nefrete söylemi. Yasalarda bir sorun yok. Yasalar oldukça demokratik ancak uygulamada işler çok farklı. Her fırsatta Ermeni sözcüğünü hakaret olarak kullanmaya devam ediyorlar. Hükümettekiler değil belki ama üniversite hocaları ya da bazı gazeteciler hiç çekinmiyorlar.

Böylesi bir atmosferde Ermeni olarak yaşamaya çalışıyoruz. Büyük travmalar yaşayan bir toplumuz. Eşit yurttaş olmak için mücadele ettikçe, aslında iyileşmeye çalışıyoruz. Birbirimizden ilham almaya çalışıyoruz. Hikayelerimizi anlattıkça dinleyenlerin, bizi duyanların sayısı artıyor. Belki anlayanların da sayısı artıyor. Ne kadar çok yol alırsak o kadar iyileşebiliyoruz. Ben kendimi daha iyi hissediyorum. Çocuklarım benden daha mutlu bir hayat yaşıyor. Belki sonraki kuşaklar kendilerini çok daha iyi hissedecek.

Sizlere birazda İstanbul Dışında ki illerde yaşayan Ermeniliğinin arayışına girip kendi geçmişleri ile yüzleşmek isteyen insanlardan bahsetmek istiyorum bunlar 1915 soykırımında kaybettikleri akrabalarını arayan ve artık yaşayamadıkları kimliklerini yaşamanın cabası içinde olmaya başladılar çocuklarını isimlerini Ermenice koymaya başladılar anne babalar artık evlerinde eskiden olduğu gibi ermeni kültürünü yaşatmak istiyorlar bizlerden sıkça vaftis olmak için yardım bekliyorlar biz bu sorunu henüz çözebilmiş değiliz çünkü dini önderliğimiz ve partikhane yöneticileri çok sıcak bakmıyorlar bu öze dönüş yönelmelerine nedeni de devletin uyguladığı baskı politikalarından kaynaklanıyor ve bu insanlar imkanları dahilinde Ermenistan'da veya Avrupa'nın değişik devletlerinde olmaya çalışanlarda çıkıyor. İstanbul'da ki Ermeni işverenler özellikle iş kaygılarını düşünerek bizlere çok yakın durmuyorlar bu maalesef vakıfların bize mesafeli durmasına sebep oluyor bu yüzden Bölgede ki yaşayan ve hiçbir değerlerini yaşayamayan çokça insanlar çaresizlik içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışıyorlar.